

بررسی روابط کتابشناختی در فهرست‌نویسی کتابشناسی ملی جمهوری اسلامی ایران

فرانک زارع‌زاده^۱

چکیده: این مقاله، حاصل پژوهشی است که طی آن روابط کتابشناختی در فهرست‌نویسی کتابشناسی ملی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۷۵ بررسی شده است. پژوهش به روش پیمایشی انجام شده و گردآوری اطلاعات از طریق سیاهه و ارسلی انجام پذیرفته است. طبق یافته‌ها، در مجموع ۲۵،۰۷۰ فهرست‌برگه در کتابشناسی ملی سال‌های ۱۳۷۱-۱۳۷۵ موجود است که با توجه به نتایج به دست آمده ۳۱،۷۳۰ اثر دارای روابط کتابشناختی هستند. بررسی نوع روابط موضوع مقاله است.

کلیدواژه‌ها: فهرست‌نویسی، کتابشناسی ملی، روابط کتابشناختی

مقدمه

«سیاهه مواد»^۶ بود، یعنی صورتی از موجودی مواد کتابخانه که هیچ نوع اطلاعات دیگری درباره مواد داخل کتابخانه نمی‌داد. اولین توجه به اهداف فهرست توسط توماس بادلی^۷ انجام گرفت. وی که واقف کتابخانه آکسفورد است در قرن هفدهم میلادی برای خرید کتاب و جلوگیری از خرید نسخه تکراری و غیرضروری از

فهرست، سیاهه‌ای از کتاب‌ها، نقشه‌ها و دیگر مواد است که برحسب طرح و نقشه معینی منظم شده باشد (۱: ذیل «فهرست»). فهرست کتابخانه به شکل‌های مختلفی وجود دارد. فهرست کتابی^۲، فهرست برگه‌ای^۳ و فهرست رایانه‌ای^۴ مهم‌ترین انواع فهرست هستند. همان‌طور که می‌دانیم اهداف فهرست^۵ با تغییر شکل فیزیکی فهرست تغییر نکرده است. بهتر است ابتدا اهداف فهرست با توجه به پیشرفت فهرست‌ها و قواعد فهرست‌نویسی شرح داده شود. در ابتدا هدفی که برای فهرست در نظر گرفته شد

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی

2. Book Catalog
3. Card catalog
4. Computerized catalog
5. objectives of catalog
6. Inventory List
7. Thomas Bodley

کتابخانه و استفاده کننده از آن است و هر چه اطلاعات مربوط به موضوع واضح تر باشد، سریع تر فهمیده خواهد شد و استفاده از فهرست مؤثرتر خواهد بود (۵۱:۵).

کاتر برای رسیدن به این اهداف، قوانینی وضع کرد که شامل دو قسمت اهداف فهرست و راه های رسیدن به آن است که عبارت است از:

۱. قادر ساختن فرد به بازیابی کتابی که یکی از این اطلاعات در مورد آن معلوم باشد:

الف. مؤلف؛ ب. عنوان؛ ج. موضوع.

۲. نشان دادن آنچه کتابخانه در اختیار دارد، از طریق:

د. نویسنده مشخص؛ ه. موضوع مشخ

و. شکل مشخصی از نوشته.

۳. کمک به انتخاب کتاب از نظر:

ز. ویرایش آن (جنبه های کتابشناختی)؛

ح. ویژگی آن (ادبی یا موضوعی).

کاتر راه های تحقق این هدف ها را با در نظر گرفتن و

ایجاد موارد زیر عملی کرد:

۱. شناسه مؤلف با ارجاعات لازم (برای بندهای الف

و)؛

۲. شناسه عنوان با ارجاعات عنوان (برای بند ب)؛

۳. شناسه موضوع با ارجاعات موضوعی (برای ج و

ه)؛

۴. شناسه شکلی و شناسه زبانی (برای بند و)؛

۵. مشخص کردن ویرایش و چاپ همراه با

یادداشت های لازم (برای بند ز)؛

۶. یادداشت ها (برای بنده) (۲۳:۳).

سپس لوپستکی در انتقاد به قوانین ۱۹۴۹ انجمن

کتابداری آمریکا گزارشی تهیه کرد. در بخش سوم این

گزارش، لوپستکی دو هدف وضع کرد:

۱. استفاده کننده از فهرست بتواند بلافاصله تصمیم

بگیرد که آیا کتاب مورد نظر در کتابخانه موجود است یا

خیر.

کتابدار کتابخانه اش خواست تا فهرستی از منابع کتابخانه را تهیه کند و در اختیار او بگذارد. پس از بررسی سیاهه مواد، وی فهمید که چنین فهرستی پاسخگوی نیازش نیست. وی به کتابدارش نقایص فهرست را این طور توضیح داد که شناسه ها بسیار مختصر هستند و در بیشتر موارد ویرایش های کتاب را نشان نمی دهند. بنابراین بدلی فهمید که ضرورت دارد فهرست، وظیفه دیگری را نیز انجام دهد و آن، این است که به شخص کمک کند بلافاصله از وجود کتاب مشخصی در کتابخانه اطلاع یابد. با رشد مجموعه کتابخانه ها این وظیفه فهرست اهمیت یافت و سبب شد فهرست از سیاهه موجودی به فهرست یافته ها تبدیل شود (۵۶:۵).

در قرن نوزدهم میلادی اولین قواعد فهرستنویسی مهم و امروزی شامل ۹۱ قانون پانیتسی برای فهرست موزه بریتانیا در سال ۱۸۴۱ منتشر شد. نظریه پانیتسی بر این پایه استوار بود که "در حقیقت هدف جست و جوگر در فهرست تنها یک کتاب نیست، بلکه اثری است که در کتاب وجود دارد". تفاوت کتاب با اثر در این است که اثر محتوای معنوی کتاب را در بر می گیرد و ممکن است بتوان آن اثر را در ویرایش ها، ترجمه ها یا آثار وابسته ای که زیر نام های مختلف نویسنده و یا با عنوان های مختلف چاپ شده است، یافت. در حقیقت اثر، محتوای موضوعی کتاب است. در نتیجه برای خدمت بهتر به استفاده کننده از کتابخانه، فهرست باید به گونه ای طراحی شود که نه تنها برای استفاده کننده مشخص سازد که کتابخانه کتاب خاصی را دارد یا خیر، بلکه بتواند برای وی، ویرایش ها، ترجمه ها یا آثار وابسته به آن را در کتابخانه مشخص سازد. بنابراین پانیتسی قدمی فراتر نهاد و به وظیفه گردآوری آثار در یک محل، در فهرست توجه کرد.

کاتر در سال ۱۸۷۶ در کتاب "قواعد فهرست فرهنگی" این طور بیان کرد که فهرست وسیله ارتباطی میان

میکروفیش و انواع آن هستند. عناصر ارتباطی این رابطه شامل سرشناسه یکسان، عنوان قراردادی یکسان، یادداشت ها و سرعنوان های موضوعی یکسان است. در اینجا لازم به تذکر است که ابزارهای ارتباطی، آن دسته از عناصر درون فهرست هستند که پیشینه های کتابشناختی آثار مرتبط را به یکدیگر پیوند می دهند.

۲. رابطه اشتقاقی که در یونی مارک به رابطه افقی معروف است، میان یک ماده کتابشناختی و تغییری که بر پایه همین ماده است، برقرار است. این آثار شامل ترجمه، ویرایش، برگزیده، خلاصه، روایت و تصحیح است که عناصر ارتباطی: سرشناسه یکسان، عنوان قراردادی یکسان، یادداشت ها و سرعنوان های موضوعی یکسان و شناسه افزوده دارد. اقتباس، تحریر، متن های ساده نویسی شده، تغییر شکل ادبی (نظم به نثر، نثر به نظم، داستان به نمایشنامه و فیلم نامه و جز آن) و تلخیص است که عناصر ارتباطی آن، یادداشت و سرعنوان های موضوعی یکسان؛ شناسه افزوده نویسنده/عنوان هستند.

۳. رابطه توصیفی، که میان یک اثر و شرح، نقد و بررسی، تفسیر، حاشیه و ویرایش تحلیلی آن وجود دارد. عناصر ارتباطی شامل یادداشت ها درباره توصیف، نویسنده/عنوان و شناسه افزوده است.

۴. رابطه کل و جزء (جزء و کل) که در یونی مارک رابطه عمودی نامیده شده است یا رابطه سلسله مراتبی که توسط گوسن و ماتزور، ذکر شده است. این رابطه میان یک جزء از یک ماده یا اثر کتابشناختی و کل آن برقرار است یا بالعکس. آثار وابسته شامل بخشی از یک اثر جمعی (یادنامه، همایش و جز آن)، بخشی از یک اثر فردی، مجموعه و بخش های آن (یک مجلد از چندین جلد و بخشی از مجموعه بزرگ تر) می شود. عناصر ارتباطی آن شامل یادداشت مندرجات، شناسه افزوده نویسنده/

۲. برای استفاده کننده از فهرست مشخص شود که کتابخانه چه آثاری از یک پدیدآور و چه ویرایش ها یا ترجمه هایی از آثاری خاص را زیر یک شکل نام پدیدآور دارد (۴: ۱۶-۱۸).

در همایش پاریس ۱۹۶۱ هدف هایی برای فهرست در نظر گرفته شد، به این ترتیب که فهرست کتابخانه باید ابزاری مؤثر برای اطلاع از موارد زیر باشد:

۱. آیا در کتابخانه، کتاب خاصی که این اطلاعات دهد وجود دارد؟

الف. نام نویسنده و عنوان؛

ب. عنوان به تنهایی (چنانچه نام نویسنده برای شناسایی کتاب مناسب یا کافی نباشد)؛

ج. جایگزینی مناسب برای عنوان.

۲. الف. چه آثاری از یک نویسنده خاص وجود دارد؛

ب. چه ویرایش هایی از یک اثر خاص در کتابخانه موجود است؟ (۲: ۳۵).

این اصول، وظایف دو گانه ای برای فهرست مشخص می سازد: یکی آنکه فهرست سیاهه موجودی است. و دیگر اینکه وسیله گردآوری آثار در یک مکان است. این وظیفه دوم فهرست است که کار فهرست نویسی را کاری پژوهشی می سازد. کشف روابط میان آثار و نشان دادن آنها به شکل قابل فهم و سودمند در فهرست در بیشتر موارد نیاز به پژوهش و مراجعه به منابع مرجع دارد. گرچه روابط کتابشناختی در فهرست های کتابخانه برای بیش از یک قرن به کار می رود، اما فقط از اواخر دهه ۱۹۷۰ است که به صورت رسمی آزمایش شده اند.

انواع روابط کتابشناختی و ابزارهای ارتباطی

۱. رابطه هم ارز که بین دو نسخه مشابه از یک اثر، یا میان اصل اثر و باز تکثیر^۸ آن موجود است، تجدید چاپ، افست، چاپ نسخه عکسی، فتوکپی، میکروفیلم و یا

عنوان و شناسه افزوده عنوان است.

۵. رابطه همراهی که میان یک ماده کتابشناختی و ماده کتابشناختی دیگری که آن را همراهی می کند، برقرار است. مانند آنچه میان دو ماده ای که یکدیگر را تکمیل می کنند یا یک ماده که درباره ماده اصلی توضیح می دهد و همراه آن منتشر می شود. آثار وابسته (مواد منتشر شده یا اصل اثر) شامل نقشه های ضمیمه، دفترچه راهنما، پیوست، ضمائم و راهنمای معلم است. عناصر ارتباطی این آثار شامل یادداشت (شرح توصیفی ماده همراه) و شناسه افزوده تهیه کننده/عنوان است. آثار وابسته (مواد منتشر شده جدا از اثر اصلی) شامل تکمله/دنباله، ذیل/تعلیق، کشف اللغات/کشف المطالب، نمایه ها، مستدرک، نوار کاست، نوار ویدئو و لوح رایانه ای است و عناصر ارتباطی شامل یادداشت (شرح توصیفی ماده همراه) و شناسه افزوده نویسنده/عنوان می شود.

۶. رابطه توالی که در یونی مارک رابطه زمانی نامیده می شود، میان دو ماده کتابشناختی که یکدیگر را ادامه می دهند برقرار است که شامل سالنامه ها/گزارش های سالانه و صورت جلسات است. عناصر ارتباطی شامل عنوان قراردادی یکسان، یادداشت برای عنوان های قبلی یا بعدی، یادداشت از تمام عنوان های پیشین، یادداشت از تمام عنوان های بعدی و شناسه افزوده برای عنوان پیشین یا بعدی است.

۳. زمانی^{۱۲}: رابطه ای که گذشت زمان میان نسخ یک اثر برقرار می کند. مثل رابطه یک ادواری با مجلدات قبلی یا بعدی اش (۶: ۱۵۰-۱۵۸).

چون تقسیم بندی فوق جامع و مانع نبود، به طبقه بندی جدیدی در مورد روابط کتابشناختی نیاز بود. گوسن و ماتزور. رزسوس (۱۹۸۲) در مقاله ای با عنوان "روابط سلسله مراتبی و توصیفات کتابشناختی" با بهره گیری از تعاریف یونی مارک طرحی برای روابط سلسله مراتبی ارائه کردند تا ساختار پیچیده آن را به صورت ساده و چند وجهی نشان دهند. هدف آنها ایجاد پایه ای نظری برای راه حل های رایانه ای و دستی در توضیح چنین روابطی بود (۶: ۱۵۰-۱۵۸).

تیلت^{۱۳} (۱۹۸۷) در پایان نامه دکترای خود با عنوان "روابط کتابشناختی، به سوی ساختار مفهومی روابط کتابشناختی به کار رفته در فهرست نویسی" به بررسی تحلیلی و تجربی روابط کتابشناختی در پایگاه ماشین خوان کتابخانه کنگره پرداخته است و با بررسی حدود ۲۱,۰۰۰ نمونه از بیش از ۲/۵ میلیون رکورد موجود در آن فهرست میان سال های ۱۹۶۸ تا جولای ۱۹۸۶ انواع و درصد هر یک از روابط کتابشناختی را مشخص کرده است (۷: ۱۶۲-۱۹۸). پژوهش حاضر نیز بر اساس تقسیم بندی های تیلت از روابط کتابشناختی انجام شد. در ایران تا زمان انجام پژوهش، تحقیق مستقلی در این زمینه انجام نشده است.

مروری بر مطالعات گذشته

ایفلا (۱۹۸۰) در ویرایش دوم فرمت یونی مارک^۹، روابط کتابشناختی را به سه گروه زیر تقسیم کرده است:

۱. عمودی^{۱۰}: رابطه سلسله مراتبی از کل به جزء و

بالعکس. مثل رابطه فروست و زیر مجموعه هایش.

۲. افقی^{۱۱}: رابطه میان ویرایش های یک اثر در زبان ها، رسانه ها و شکل های مختلف.

بیان مسئله

تیلت رابطه کتابشناختی را پیوندی می داند که میان دو یا چند اثر در جهان کتابشناختی برقرار است که

9. UNIMARC
10. Vetical
11. Horizontal
12. Chronological
13. tillet

جزء، توالی و همراهی نماید. وی سپس ابزارهای ارتباطی آنها را مشخص کرد (سرشناسه یکسان، عنوان قراردادی یکسان، یادداشت‌ها، ...). پس از این کار نظری، وی به صورت عملی با بررسی حدود ۲۱۰۰۰ نمونه از بیش از ۲/۵ میلیون رکورد موجود در فهرست رایانه‌ای کتابخانه کنگره انواع و درصد هر یک از روابط کتابشناختی را مشخص ساخت. بدین ترتیب با ورود این اطلاعات در فهرست‌های کتابخانه، جست‌وجوهایی که در مورد آثار وابسته شکل می‌گیرد، موفقیت‌آمیز خواهد بود و می‌توان به اصل گردآوری اطلاعات کتابشناختی مرتبط در فهرست دست یافت. دسته‌بندی این روابط پایه‌ای برای پژوهش‌های بعدی شده است.

اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش تعیین درصد انواع روابط کتابشناختی در فهرست‌نویسی کتابشناسی ملی در پنج سال (۱۳۷۱ الی ۱۳۷۵) است.

هدف فرعی پژوهش، مشخص کردن نسبت هر رابطه با روابط کتابشناختی دیگر در کتابشناسی ملی در طی سال‌های مذکور است.

سؤالات پژوهش

پژوهش حاضر در صدد یافتن پاسخ برای سؤال زیر است:

چند درصد رابطه هم‌ارز، رابطه اشتقاقی، رابطه توصیفی، رابطه کل و جزء، رابطه همراهی و رابطه توالی در فهرست‌نویسی کتابشناسی ملی وجود دارد؟

در این پژوهش علاوه بر پاسخ به سؤال اصلی، میزان هر یک از این روابط کتابشناختی بر حسب سال نشر کتابشناسی، زبان، زمینه موضوعی و قدمت کتاب سنجیده

رابطه‌های هم‌ارز، اشتقاقی، توصیفی، کل و جزء، همراهی و توالی انواع این روابط هستند. درست نشان دادن این روابط در فهرست کتابخانه یکی از هدف‌های مهم فهرست‌نویسی است.

در واقع مفهوم روابط کتابشناختی بر این فرض استوار است که اثری که خلق می‌شود امکان دارد توسط آفریننده آن یا افراد دیگر به صورت‌های مختلف بازآفرینی شود مثل ویرایش‌های جدید، ترجمه‌ها، اقتباس‌ها، خلاصه‌ها، مشروح و جزآن. یکی از مهم‌ترین اهداف فهرست کتابخانه گردآوری اطلاعات کتابشناختی در ارتباط با اصل اثر (مثل ویرایش، ترجمه، شرح، نقد، افست، میکروفیلم، جلدی از یک مجموعه و جز آن) است که در فهرست‌نویسی توصیفی از قواعد و ملاحظات خاصی برخوردار است. برای اولین بار کاتر این هدف مهم فهرست را مشخص کرد و لوبتسکی در همایش فهرست‌نویسی ۱۹۶۱ پاریس مجدداً آن را مطرح کرد و به تصویب رساند. این هدف با شکل فیزیکی فهرست (کتابی، برگه‌دان و پیوسته) هرگز تغییر نکرد.

پژوهش در مورد روابط کتابشناختی، با توجه به اصل یکدستی در فهرست‌نویسی و تحقق وظیفه گردآوری اطلاعات کتابشناختی مرتبط با اصل اثر، اهمیت می‌یابد. گرچه تأثیر برقراری روابط کتابشناختی با اصل اثر در فهرست کتابخانه مشاهده می‌شود و بسیاری از جست‌وجوهای ناموفق مربوط به عدم رعایت چنین ارتباط‌هایی است، به خصوص در کتابخانه‌های تخصصی و تحقیقاتی، اما به گفته تیلت در اواخر دهه ۱۹۷۰ بود که این روابط به طور رسمی آزمایش شدند. تیلت با بررسی مطالعات قبلی ضمن بررسی تاریخی و تحلیلی روابط کتابشناختی در قواعد فهرست‌نویسی مختلف به خصوص قوانین فهرست‌نویسی کتابخانه کنگره و دیگر کتابخانه‌های بزرگ امریکایی و با بهره‌گیری از قوانین پانیتسی این روابط را مشخص کرد. وی این روابط را هم‌ارز، اشتقاقی، توصیفی، کل و

شده است.

روش پژوهش، جامعه پژوهش و روش گردآوری داده‌ها

روش پژوهش پیمایشی است و جامعه پژوهش فهرستبرگه‌های مندرج در کتابشناسی ملی ایران در طی پنج سال، از ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۵ است. این کتابشناسی در کل دارای ۲۵۰۷۰ فهرستبرگه در مجموع هشت جلد کتابشناسی است. کتابشناسی‌ها به تفکیک سال بدین قرارند: بهار ۱۳۷۱، تابستان ۱۳۷۱، بهار ۱۳۷۲، نیمه اول ۱۳۷۳، نیمه دوم ۱۳۷۳، نیمه اول ۱۳۷۴، نیمه دوم ۱۳۷۴، نیمه اول ۱۳۷۵. گردآوری اطلاعات از طریق سیاهه و ارسی انجام شده است.

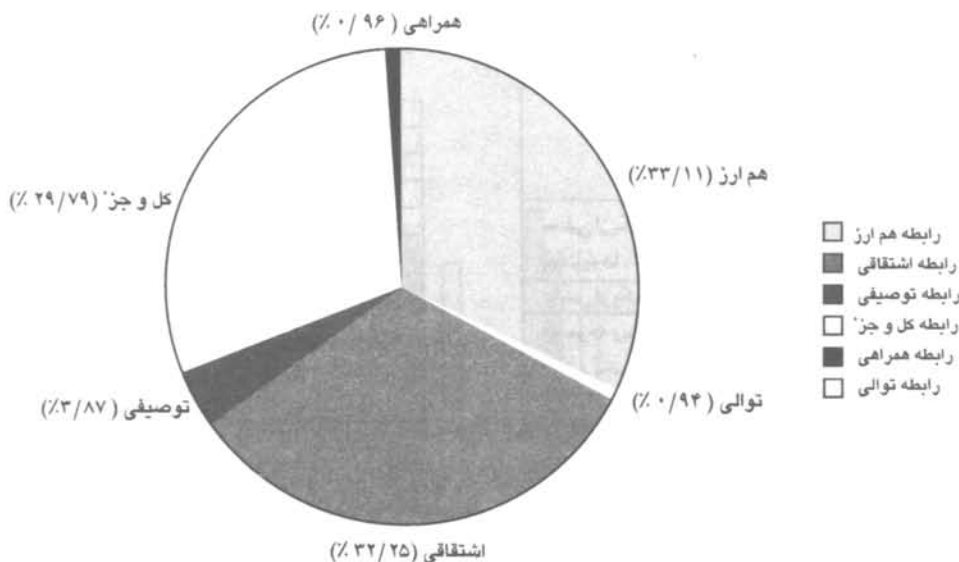
تحلیل یافته‌ها

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات این پژوهش به شرح زیر است:

۱. در پاسخ به هدف اصلی این نتیجه حاصل شد که

در مجموع ۳۱۷۳۰ اثر دارای رابطه کتابشناختی هستند. در این میان رابطه هم‌ارز با ۳۳/۱۱ درصد بیشترین رابطه و رابطه توالی با ۰/۰۹۴ درصد با فقط ۳ مورد کمترین رابطه کتابشناختی هستند. در این جا باید متذکر شد علت اینکه مجموع روابط به دست آمده (۳۱۷۳۰) از کل فهرستبرگه‌ها (۳۵۰۷۰) بیشتر است، بدین علت است که امکان دارد در یک فهرستبرگه بیش از یک رابطه کتابشناختی وجود داشته باشد. مثلاً ممکن است کتابی که فهرست شده، هم ترجمه باشد، هم بخشی از یک اثر جمعی که بدین ترتیب روابط اشتقاقی و کل و جزء را داراست. نمودار ۱ در صد فراوانی انواع روابط کتابشناختی طی سال‌های ۱۳۷۱ الی ۱۳۷۵ را در پاسخ به هدف فرعی پژوهشی نشان می‌دهد.

۲. یافته‌ها حاکی از آن است که از میان آثار دارای رابطه هم‌ارز، تجدید چاپ بیشترین میزان یعنی ۹۹ درصد رابطه را دارا بوده است، سپس افسست با ۱ درصد و در آخر چاپ نسخه عکسی است که فقط ۱ مورد در طی پنج سال وجود داشته است. در کتابشناسی ملی در طی این پنج

نمودار ۱ - در صد فراوانی انواع روابط کتابشناختی در سالهای ۱۳۷۱ - ۱۳۷۵

درصد، تفسیر با ۲۳/۷۵ درصد و حاشیه با ۶/۶ درصد قرار دارد. همچنین در کل در طی پنج سال، ۱،۲۲۹ اثر دارای رابطه توصیفی در کتابشناسی ملی وجود دارد.

جدول ۳. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه توصیفی در طی پنج سال

رابطه توصیفی		آثار وابسته
فراوانی	درصد	
۴۳۷	۳۵/۵۵	شرح
۴۱۹	۳۴/۰۹	نقد و بررسی
۲۹۲	۲۳/۷۵	تفسیر
۸۱	۶/۶	حاشیه
۱۲۲۹	۱۰۰	جمع

۵. یافته‌ها حاکی از این است که از میان آثار دارای رابطه کل و جزء، فروست بیشترین میزان (۶۲ درصد) و سپس به ترتیب مجموعه و بخش‌های آن با ۳۳/۸ درصد، بخشی از یک اثر جمعی با ۳/۹ درصد و بخشی از اثر فردی، ۱ درصد در کتابشناسی ملی وجود دارند. همچنین در کل، ۹،۴۵۴ اثر دارای رابطه کل و جزء در طی پنج سال در کتابشناسی ملی وجود دارد. جدول ۴ این نکته را بیان می‌کند.

جدول ۴. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه کل و جزء (جزء و کل) در

طی پنج سال

رابطه کل و جزء (جزء و کل)		آثار وابسته
فراوانی	درصد	
۳۷۳	۳/۹	بخشی از یک اثر جمعی (یادنامه‌ها، همایش‌ها و غیره)
۹۳	۱	بخشی از یک اثر فردی
۳۱۲۶	۳۳/۱	مجموعه و بخش‌های آن (یک جلد از چند جلد و بخشی از اثر بزرگتر)
۵۸۶۲	۶۲	فروست
۹۴۵۴	۱۰۰	جمع

۶. از یافته‌ها چنین نتیجه گرفته شد که از میان آثار دارای رابطه همراهی، ضامنم بیشترین میزان ۵۲/۵ درصد و سپس به ترتیب ذیل/تعلیق با ۲۵/۶ درصد، تکمله/دنباله

سال، فتوکپی و میکرو فیلم یا میکروفیش فهرست نشده بود. در کل ۱۰۵۰۶ اثر دارای رابطه هم ارز در طی پنج سال در کتابشناسی ملی وجود داشته است. جدول ۱ بیانگر این نکته است.

جدول ۱. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه هم ارز در طی پنج سال

رابطه هم ارز		آثار وابسته
فراوانی	درصد	
۱۰۳۹۷	۹۹	نجدید چاپ
۱۰۸	۱	افست
۱	-	چاپ نسخه عکسی
۱۰۵۰۶	۱۰۰	جمع

۳. یافته‌ها حاکی از این است که از میان آثار دارای رابطه اشتقاقی، ترجمه بیشترین میزان یعنی ۶۶/۱ درصد را داراست. سپس به ترتیب، ویرایش با ۱۷/۷ درصد، تصحیح با ۷/۶ درصد، برگزیده و خلاصه با ۴/۶ درصد، اقتباس با ۷/۲ درصد، تلخیص با ۰/۷ درصد، روایت با ۰/۵ تغییر شکل ادبی با ۰/۳ درصد، متن‌های ساده نویسی شده با ۰/۲ درصد و تحریر با ۰/۱۹ درصد رابطه اشتقاقی دارند. همچنین در کل، در طی پنج سال ۱۰۲۳۲ اثر دارای رابطه اشتقاقی در کتابشناسی ملی وجود دارند.

جدول ۲. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه اشتقاقی در طی پنج سال

رابطه هم ارز		آثار وابسته
فراوانی	درصد	
۶۷۶۸	۶۶/۱	ترجمه
۱۸۱۶	۱۷/۷	ویرایش
۴۷۰	۴/۶	برگزیده / خلاصه
۴۸	۰/۵	روایت
۸۸۱	۸/۶	تصحیح
۱۲۰	۱/۲	اقتباس
۲	۰/۱۹	تحریر
۲۳	۰/۲	متن‌های ساده نویسی شده
۳۵	۰/۳	تغییر شکل ادبی (نظم به نثر، نثر به نظم)
۷۰	۰/۷	تلخیص
۱۰۲۳۲	۱۰۰	جمع

۴. یافته‌ها حاکی از این است که از میان آثار دارای رابطه توصیفی، شرح بیشترین میزان یعنی ۳۵/۵ درصد را داراست. سپس به ترتیب، نقد و بررسی با ۳۴/۰۹۱

۷. نتایج بیان می‌دارد که از میان آثار دارای رابطه توالی فقط سالنامه‌ها/گزارش‌های سالانه به میزان ۳ مورد یعنی ۱۰۰ درصد وجود دارد و صورت جلسات در کتابشناسی ملی در طی این پنج سال فهرست نشده بود. جدول ۶ این نتیجه را نشان می‌دهد.

جدول ۶. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه توالی در طی پنج سال

رابطه توالی		آثار وابسته
درصد	فراوانی	
۱۰۰	۳	سالنامه
۱۰۰	۳	جمع

۸. برای توزیع فراوانی انواع روابط کتابشناختی به تفکیک سال، نمودار ۲ تهیه شده است. نمودار ۲ نشان می‌دهد که بالاترین میزان به رابطه اشتقاقی در سال ۷۲ با ۷۴/۴۲ درصد و کمترین میزان به رابطه توالی با ۰/۴۲ در همان سال تعلق دارد.

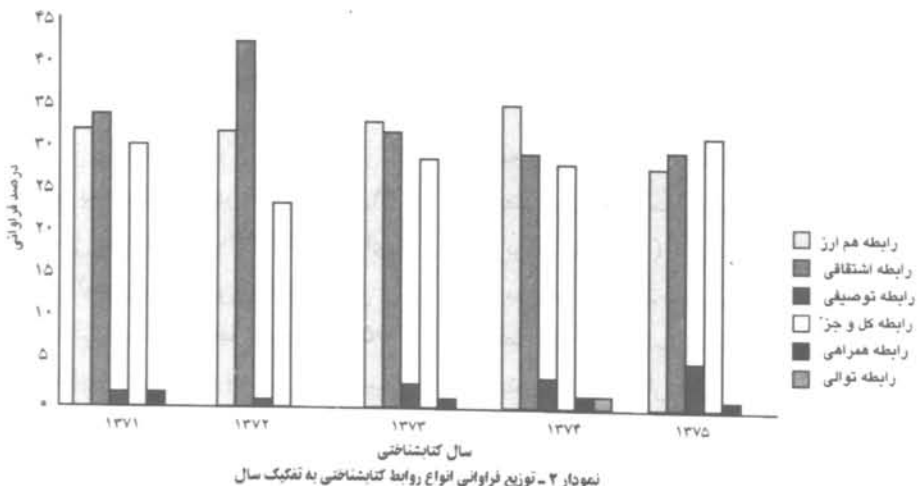
۹. نمودار ۳ توزیع فراوانی انواع روابط کتابشناختی

با ۷/۲ درصد، نوار کاست، نوار ویدئو، لوح رایانه‌ای با ۴/۶ درصد، نقشه‌های ضمیمه/دفترچه راهنما ۳/۹ درصد و پیوست، کشف اللغات، کشف المطالب، مستدرک به یک میزان با ۲ درصد و راهنمای معلم با ۰/۳ درصد قرار دارد. در طی این پنج سال نمایه‌ها فهرست نشده است. همچنین در کل، در طی پنج سال ۳۰۵ اثر دارای رابطه همراهی در کتابشناسی ملی وجود دارد. جدول ۵ بیانگر همین منظور است.

جدول ۵. توزیع فراوانی آثار دارای رابطه همراهی در طی پنج سال

رابطه همراهی		آثار وابسته
درصد	فراوانی	
۷/۲	۲۲	تکمله / دنباله
۲۵/۶	۷۸	ذیلی / تعلیق
۲	۶	کشف اللغات - کشف المطالب
۲	۶	مستدرک
۴/۶	۱۴	نوار کاست، نوار ویدئو، لوح رایانه‌ای
۳/۹	۱۲	نقشه‌های ضمیمه / دفترچه راهنما
۲	۶	پیوست
۵۲/۵	۱۶۰	ضمائم
۰/۳	۱	راهنمای معلم
۱۰۰	۳۰۵	جمع

بررسی روابط کتابشناختی در فهرست‌نویسی کتابشناسی ملی ...

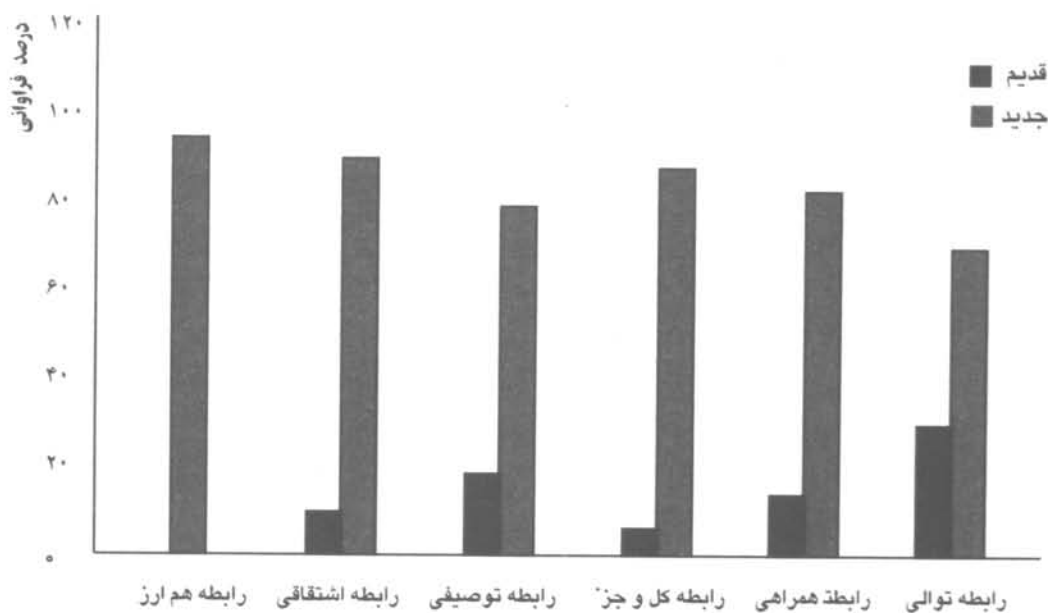

۱۲۲۹ مورد (۳/۸۷ درصد)، رابطه همراهی با ۳۰۵ مورد (۰/۹۹ درصد) و بالاخره رابطه توالی با ۳ مورد (۰/۰۰۹۴ درصد) قرار دارد.

پیشنهادها

به کارگیری نتایج به دست آمده در این پژوهش در مارک ایران؛ بدین صورت که ابزارهای ارتباطی در فهرست نویسی ماشینی ایران به گونه ای طراحی شود که با

به تفکیک قدمت کتاب را نشان می دهد. بالاترین درصد فراوانی در کتاب های قدیمی به رابطه توصیفی با ۱۷۹۵ درصد و کمترین میزان به رابطه همراهی با ۳ درصد تعلق دارد. بالاترین درصد فراوانی در کتاب های جدید به رابطه هم ارز با ۹۷ درصد و کمترین میزان به رابطه توالی با ۶۶/۶ درصد تعلق دارد.

نمودار ۳ - توزیع فراوانی انواع روابط کتابشناختی به تفکیک قدمت کتاب

توجه به امکانات زبان فارسی و مطابق با آثاری که منحصرأدر زبان فارسی وجود دارند (مانند ذیل، تعلق، تحریر، مستدرک،...) به ایجاد رابطه کتابشناختی میان آثار مختلف پردازد. یعنی ابزارهای ارتباطی به راحتی ارتباط میان آثار را به استفاده کننده از فهرست نشان دهند؛ تعیین ابزارهای ارتباطی جدید منطبق با نیاز فهرست ماشین خوان؛

توجه به اثر در دست فهرست در هنگام فهرست نویسی

نتیجه گیری

با توجه به نتایج به دست آمده، در مجموع ۳۱،۷۳۰ اثر در کتابشناسی ملی طی سال های ۱۳۷۱-۱۳۷۵ دارای روابط کتابشناختی (هم ارز، اشتقاقی، توصیفی، کل و جزء، همراهی و توالی) هستند. رابطه هم ارز با ۱۰۵۰۶ مورد (۳۳/۱۱ درصد) بیشترین رابطه و سپس به ترتیب رابطه اشتقاقی با ۱۰،۲۳۳ مورد (۳۲/۲۵ درصد)، رابطه کل و جزء با ۹۴۵۴ مورد (۲۹/۷۹ درصد)، رابطه توصیفی با

4. Chan, lois Mai: *Cataloging and Classification: an Introduction*. New York: Mc Graw Hill, 1976.

5. Freedman, Maurice; Malinconiw, S. Micheal. *The Nature and Future of Catalog*. phoenix, Az.: ORYX Press, 1979.

6. Tillet, Barbara. "A Taxonomy of Bibliographic Relationships". *Library Resources*: Vol.35, No. 2 (1991): 150-158.

7. Idem. "Bibliographic Relationships: an Empirical Study of the L.C. Machine Records". *Library Resources*, Vol.36, No.2 (1992): 162-198.

و نشان دادن ارتباطی که میان آن اثر با آثار دیگر در جهان کتابشناختی برقرار می شود.

ماخذ

۱. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *اصطلاحنامه کتابداری*. ذیل "فهرست".
۲. فتاحی، رحمت الله. "روابط کتابشناختی در فهرستنویسی توصیفی". *فصلنامه کتاب*، دوره هفتم (تابستان ۱۳۷۵): ۳۲-۴۴.
۳. همو. *فهرستنویسی اصول و روش ها*. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۷.